

Çətin və şərəfli yol

Zəngin və şərəfli tarixi yol keçən Azərbaycan ədliyyəsinin yaranmasından 100 il ötür. Çoxəsrlük dövlətçilik ənənəsi olan Azərbaycan Respublikasının ədliyyə sisteminin xalqımızın müstəqillik uğrunda mübarizəsini, onun şanlı keçmişini əks etdirən zəngin tarixi vardır. Şərqlin ilk demokratik dövləti olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində ədliyyə fəaliyyətinə xüsusi əhəmiyyət verilərək, Ədliyyə Nazirliyi dövlətimizin yarandığı gün — 1918-ci il may ayının 28-də təsis edilmişdir. Həmin il ədliyyə orqanları və məhkəmələrin fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra qərarlar qəbul edilmiş, o cümlədən 1918-ci il noyabr ayının 14-də Azərbaycan Məhkəmə Palatasının Əsasnaməsi, noyabrın 22-də isə Ədliyyə Nazirliyinin Əsasnaməsi təsdiq edilmişdir.

Bu dövrdə Rusiya imperiyasından Azərbaycana miras qalmış ədliyyə sistemi iflic vəziyyətində olduğundan, nazirlik öz işinə ilk növbədə ədliyyə strukturlarının, məhkəmələrin və istintaq sahələrinin bərpası ilə başlamış, gərgin fəaliyyət bir çox mühüm işlərin görülməsi ilə nəticələnmişdir. Vəziyyətin mürəkkəbliyinə, ixtisaslı kadrların məhdudluğuna baxmayaraq, Azərbaycan hüquqşünasları ədliyyə sisteminin inkişafı naminə ölkənin süqutuna qədər əllərindən gələni əsirgəməmişlər.

1920-ci il aprel ayında Sovet Rusiyasının XI ordusu Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini işğal edildikdən sonra İnkilab Komitəsinin 13 may 1920-ci il tarixli qərarı ilə Ədliyyə Nazirliyi ləğv edilmiş, Xalq Ədliyyə Komissarlığı yaradılaraq, onun səlahiyyətlərinə qanunvericilik layihələrinin hazırlanması, məhkəmə işçilərinin seçilməsi, təlimatlandırılması və onlara inzibati rəhbərlik edilməsi, qanunçuluğa ali nəzarət və istintaqın aparılması daxil edilmişdir. Lakin 1930-cu ildə bu komissarlıq ləğv edilərək onun funksiyaları prokurorluq, Ali Məhkəmə, Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə və digər orqanlara verilmişdir. Azərbaycanın işğalından sonra ifrat mərkəzləşdirilmiş hakimiyyətə aludəçilik, ayrı-ayrı dövrlərdə ədliyyə sistemindən repressiya aləti kimi istifadə edilməsinə yönələn dövlət siyasəti, ədliyyə orqanlarının dəfələrlə ləğv edilib yenidən yaradılması, ona ya hədsiz səlahiyyətlər verilməsi, yaxud uzun dövr ərzində Ədliyyə Nazirliyinin, hətta təşkilinə ehtiyac bilinməməsi ədliyyə sisteminin sabit struktura malik olmasına və işinin təşkilinə maneçiliklər törətmişdir.

1933-cü ildə məhkəmələrin, prokurorluğun, istintaqın birləşdirilməsi, vahid məhkəmə siyasətinin həyata keçirilməsi, bütün hakimiyyət orqanlarının, təsərrüfat müəssisələrinin, ictimai birliklərin və fiziki şəxslərin hərəkətlərinin qanuniliyini müşahidə etmək məqsədilə Xalq Ədliyyə Komissarlığı yenidən təşkil edilmiş, onun səlahiyyətinə qanun layihələrinin hazırlanması, qanunların şərh, məhkəmə kadrlarının hazırlanması, əhaliyə hüquqi yardımın təşkili, penitensiar sistemin idarə olunması, Ali Məhkəməyə, Dövlət Prokurorluğuna və vəkillərə rəhbərlik etmək funksiyaları daxil edilmişdir.

1937-ci ildə Xalq Ədliyyə Komissarlığının yeni Əsasnaməsi təsdiq edilmiş, onun səlahiyyətləri xeyli məhdudlaşdırılmış, əsas fəaliyyət sahəsi məhkəmə və notariat orqanlarının işinin təşkili və onlara rəhbərlik etməkdən ibarət olmuşdur. 1959-cu ildə Ədliyyə Komissarlığı yenidən ləğv edilmiş, məhkəmə orqanlarının fəaliyyətinə rəhbərlik və nəzarət, məhkəmə statistikasının aparılması Ali Məhkəməyə həvalə olunmuş, Nazirlər Səvəti yanında Hüquq Komissiyası təşkil edilmiş və bununla da Ədliyyə Komissarlığının səlahiyyətləri ayrı-ayrı dövlət orqanları arasında bölüşdürülmüşdür.

Ədliyyə Nazirliyinin yenidən və əsaslı surətdə təsis edilməsi ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrə təsadüf edir. 27 oktyabr 1970-ci ildə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin qərarı ilə Ədliyyə Nazirliyi təsis olunaraq sabit fəaliyyəti təmin edilmiş, nazirlik məhkəmə orqanlarına təşkilati rəhbərliyi həyata keçirmiş, əhaliyə hüquqi yardımı yaxşılaşdırmış, notariat fəaliyyətinin və məhkəmə ekspertizalarının aparılmasını təmin etmiş, ümumiyyətlə, ədliyyə işi təkmilləşdirilərək onun gələcək inkişafı üçün əlverişli zəmin yaranmışdır. Azərbaycan ədliyyəsi ölkəmiz dövlət müstəqilliyini yenidən bərpa etdikdən sonra da ulu öndər Heydər Əliyevin diqqətindən kənarda qalmamış, 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdıqdan sonra ümummilli liderin rəhbərliyi ilə ədliyyə sisteminin inkişafını təmin edən ardıcıl və məqsədyönlü islahatlar həyata keçirilmiş, nazirliyin səlahiyyətləri genişlənmiş, cəmiyyətdə rolu artmışdır. Ulu öndərin ədliyyə sahəsinə göstərdiyi böyük qayğının təzahürü olaraq 11 noyabr 2000-ci il tarixdə imzaladığı Sərəncamla Ədliyyə Nazirliyinin ilk Əsasnaməsinin təsdiq edildiyi gün 22 noyabr — Azərbaycan Respublikası ədliyyə işçilərinin peşə bayramı günü kimi təsis edilmişdir.

2006-cı ildə ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə ədliyyə orqanlarının fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra mühüm sənədlər qəbul olunmuş, Ədliyyə Nazirliyinə vəzifələr həvalə edilmiş, struktur təkmilləşdirilmişdir. Müstəqillik dövründə ilk dəfə olaraq dövlət başçısının 18 aprel 2006-cı il tarixli Fərmanı ilə Ədliyyə Nazirliyi haqqında Əsasnamə təsdiq edilərək ona hüquq-mühafizə orqanı statusu verilmiş, habelə "Ədliyyə orqanların-

da qulluq keçmə haqqında" Azərbaycan Respublikasının 26 may 2006-cı il tarixli Qanunu qəbul olunmuş və ölkə Prezidenti tərəfindən Ədliyyə orqanlarının inkişafı haqqında" 17 avqust 2006-cı il tarixli Fərman imzalanmışdır.

Dövlət başçısının 06 fevral 2009-cu il tarixli Sərəncamı ilə "Azərbaycan ədliyyəsinin inkişafına dair 2009-2013-cü illər üçün Dövlət Proqramı" təsdiq edilərək həyata keçirilmişdir.

Hazırda ədliyyə sahəsində dövlət siyasətini və idarəetməni həyata keçirən Ədliyyə Nazirliyi normativ-hüquqi aktların hüquqi ekspertizasının uçotunu və dövlət qeydiyyatını aparır, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və normativ sənədlərin layihələri üzrə təkliflər verir, qanun layihələrinin hazırlanmasında və hüquqi maarifləndirmə işinin aparılmasında iştirak edir, hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatını və dövlət reyestrini, mətbu nəşrlərin reyestrini aparır, notariat fəaliyyətinə rəhbərlik edir, vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının dövlət qeydiyyatını, Azərbaycan Respublikası əhalisinin dövlət registrini həyata keçirir, dövlətlərarası övladlığa götürmə məsələləri və səlahiyyətləri çərçivəsində sənədlərin leqallaşdırılması üzrə zəruri tədbirlər görür, məhkəmə qərarlarının icrasının təmin olunmasını təşkil edir, cinayət cəzalarının icrasına nəzarət edir, məhkəmələrin fəaliyyətinin təşkilati təminatını, məhkəmə statistikasının aparılmasını təmin edir. Bundan başqa, qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərə münasibətdə nazirlik tərəfindən qrant müqavilələrinin (qərarların) qeydiyyatının aparılması, habelə həmin müqavilələrin (qərarların) qeydiyyatı üçün təqdim olunmamasına görə inzibati xətalər haqqında işlərə baxılması, qrant müqavilələri üzrə illik ümumiləşdirilmiş hesabatın dərc olunması həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında aparılan bütün növ məhkəmə (qeyri-tibb) ekspertizaları Ədliyyə Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən və məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiya problemləri üzrə ölkədə yeganə elmi-tədqiqat mərkəzi olan institut tərəfindən həyata keçirilir.

Nazirliyin nəzdində fəaliyyət göstərən Hüquq-Tədris Mərkəzi elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, hakimlərin, ədliyyə işçilərinin və digər hüquqşünas kadrların ixtisaslarının artırılması, müxtəlif sahələrdə çalışan başqa mütəxəssislərin hüquqi biliklərinin yüksəldilməsinə xidmət edir.

Bunlarla yanaşı, keçmiş sovetlər birliyinə daxil olmuş dövlətlər arasında ilk dəfə olaraq Azərbaycanda penitensiar sistem Daxili İşlər Nazirliyinin tabeliyindən Ədliyyə Nazirliyinə verilmişdir. Penitensiar sahənin inkişafına diqqət artırılmış, bu sahədə mütərəqqi qanunvericilik bazası yaradılmış, məhkumların saxlanması şəraitinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş tədbirlər görülmüşdür. Eyni zamanda məhkumlara tibbi yardımın müasir tələblər səviyyəsində göstərilməsi və tibb işçilərinin müstəqilliyinin təmin olunması məqsədilə beynəlxalq təşkilatların tövsiyələri nəzərə alınaraq səhiyyə xidməti penitensiar sistemin tərkibindən çıxarılmış və ədliyyə nazirinin birbaşa tabeliyinə keçirilmişdir. Həmçinin aparılmış islahatlar nəticəsində penitensiar sistemdə, habelə həbsdə saxlama zamanı qanunçuluğa əməl olunmasına və cəzaların icrasına idarədaxili nəzarəti həyata yenidən keçirən müfəttişlik yaradılmışdır. Hazırda penitensiar xidmətin işinin köklü surətdə yenidən qurularaq yaxşılaşdırılması üzrə kompleks tədbirlər həyata keçirilir. Ədliyyə Nazirliyi, eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası adından xarici dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla hüquqi yardım və əməkdaşlıq haqqında müqavilələrin bağlanması və onların icrasını təmin edir, müxtəlif sahələrdə hüquqi yardım göstərilməsi, o cümlədən cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) ilə və digər məsələlərlə məşğul olur.

Ölkədə insan hüquqlarının müdafiəsinin ön plana çəkilməsi şəraitində nazirlikdə yaradılmış insan hüquqları üzrə şöbə qeyri-hökumət hüquq-müdafiə təşkilatları ilə sıx əlaqəli fəaliyyət göstərir. Nazirlikdə Baş məhkəmə məmuruna vəzifəsinin təsis edilməsi ədliyyə sistemində aparılmış ən vacib islahatlardan biri olmaqla respublikanın ədalət mühakiməsi orqanlarının nüfuzunun artırılması, məhkəmə qərarlarının icra vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədi güdür. Bundan əlavə, yeni yaradılmış probasiya xidməti də ədliyyə sisteminin inkişafının mütərəqqi göstəricisidir.

Hüquq sistemində aparılan islahatlar nəticəsində ədalət mühakiməsi əleyhinə olan bir sıra cinayətlər üzrə ibtidai istintaq hazırda nazirlikdə yaradılmış istintaq idarəsi tərəfindən aparılır. Həmçinin, respublikamız üçün yeni olan yerli özünüidare orqanları — bələdiyyələrlə müvafiq işi və onlara metodoloji yardımı, habelə bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti Ədliyyə Nazirliyinin Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi həyata keçirir.

Ulu öndərin qayğısı ilə təkmil bir struktur kimi formalaşaraq inkişaf edən Ədliyyə Nazirliyi möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkədə geniş vüsət alan məhkəmə-hüquq islahatları çərçivəsində günbəgün müasirləşir, yeni-yeni nailiyyətlərə imza atır.

Mirələm QULİYEV,
Qobustan Rayon Məhkəməsinin sədri.